

Prof. dr Milan ŠKULIĆ
Pravni fakultet
Univerziteta u Beogradu

Pregledni članak
UDK: 343.222; 343.2/.7(73)
Primljeno: 15. novembra 2016. god.

OBJEKTIVNA ODGOVORNOST U KRIVIČNOM PRAVU SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA

U radu se analizira koncept objektivne odgovornosti u krivičnom pravu Sjedinjenih Američkih Država, koji važi u odnosu na određeni veoma ograničeni krug krivičnih dela i predstavlja izuzetak u odnosu na načelo krivice i subjektivne odgovornosti kao pravilo u krivičnom pravu SAD.

Autor objašnjava osnovne elemente opšteg pojma krivičnog dela u Sjedinjenim Američkim Državama – objektivnu komponentu (actus reus) i subjektivnu komponentu (mens rea), te taj opšti pojam krivičnog dela povezuje sa delovanjem koncepta objektivne odgovornosti za krivično delo u određenim slučajevima.

Subjektivna komponenta opšteg pojma krivičnog dela predstavlja izraz delovanja načela krivice u krivičnom pravu SAD, a u odnosu na nju postoje određeni izuzeci kada se suprotno opštem pravilu o subjektivnom karakteru odgovornosti za krivično delo, uspostavlja objektivna odgovornost.

Autor zaključuje da se u našoj literaturi često ispoljava nerazumevanje u odnosu na pojam objektivne odgovornosti u krivičnom pravu SAD, te se ponekad čak i sreću pogrešni prevodi, pa i pogrešne interpretacije, izraza na engleskom u krivičnom pravu SAD (Strict Liability), koji se objašnjava kao „striktna odgovornost“ ili čak kao „stroga odgovornost“. To naravno, ne

odgovara suštini termina, koji se svodi na objektivnu odgovornost, odnosno odgovornost za delikt bez obzira na nepostojanje subjektivnog (mens rea) elementa, koji je inače neophodan u konstrukciji opšteg pojma krivičnog dela, te predstavlja izraz načela krivice i subjektivne odgovornosti, što je pravilo u odnosu na koje je objektivna odgovornost izuzetak.

Ključne reči: uporedno pravo, SAD, krivično pravo, krivično delo, krivica, odgovornost, objektivna odgovornost.

1. Značaj načela krivice u savremenom krivičnom pravu

Krivica osim što predstavlja konstitutivni element opšteg pojma krivičnog dela,¹ ima širi značaj u srpskom krivičnom pravu, pa se stoga, ona „podiže i na rang ustavnog načela“,² pa zato, načelo *nulla poena sine culpa*, označava da krivičnopravnoj represiji ima mesta samo ako učinjeno delo može da se učiniocu pripíše u krivicu, tako da se smatra delom u pogledu kojeg se može uputiti odgovarajući društveno-etički prekor.³

Kada je reč o odnosu krivice i krivične odgovornosti, u našoj se teoriji primećuje da je „i terminološki i suštinski“, krivica „centralni pojam, ona je osnov i uslov odgovornosti u krivičnom pravu, odgovara se ne zbog samog dela već zato što je učinilac kriv za ono što je učinio ili propustio da učini,⁴ krivična odgovornost je konstatacija, sud o krivici.“⁵

Načelo krivice je i inače, imanentno savremenom krivičnom pravu, što se može uočiti i odgovarajućim uporednopravnim analizama, iako inače, oblici krivice, koje poznaje naše pozitivno krivično pravo (umišljaj, koji se deli na direktni i eventualni i nehat, koji može da bude svesni i nesvesni) nisu u normativno-dogmatskom smislu u svim savremenim krivičnim zakonodavstvima svrstani u oblike (vrste) krivice. U tom je pogledu krivičnopravni koncept krivice u srpskom zakonodavstvu sličniji krivičnom pravu SAD, nego nekih „klasičnih“ evropsko-kontinentalnim krivičnopravnim sistema. Tako, baš iz

1 Uporedi: M. Đorđević, Osnovni problemi krivične odgovornosti, zbornik Udruženja za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije, savetovanje na Zlatiboru, 23-25. septembra 1999, Beograd, str. 43.

2 To znači da bi izricanje kazne učiniocu koji je delo učinio bez krivice predstavljalo povredu principa pravne države.

3 Z. Stojanović, Komentar Krivičnog zakonika, Službeni glasnik, Beograd, 2012., str. 29.

4 Više o tome: I. Vuković, Krivična dela nepravog nečinjenja, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013, str. 21-24.

5 Z. Stojanović, Krivično pravo – opšti deo, 23. izdanje, Pravna knjiga, Beograd, 2016, str. 163.

činjenice da se u srpskom krivičnom pravu krivica smatra subjektivnim elementom krivičnog dela, te da ima svoja četiri oblika, odnosno četiri stepena, dva osnovna i dva „podstepena“, proizlazi očigledna sličnost sa konceptom o *mens rea* elementa u opštem pojmu krivičnog dela u SAD, jer bi se u osnovi *mens rea* i mogla smatrati jednom vrstom sinonima za krivicu.

Neka druga kontinentalno-evropska krivična prava, koja se inače, često smatraju svojevrsnim „uzorima“ u kontinentalnoj Evropi, krivicu tretiraju na bitno drugačiji način, To je na primer, slučaj u nemačkom krivičnom pravu.

Umišljaj i nehat se u nemačkom krivičnom pravu smatraju subjektivnim obeležjima krivičnog dela ili tzv. subjektivnim bićem krivičnog dela u odnosu na koje postoji tzv. objektivno biće krivičnog dela. Ni umišljaj ni nehat nisu više formalno definisani u samom Krivičnom zakoniku Nemačke (*Strafgesetzbuch – StGB*), a nemački zakonodavac se pored toga, ne upušta ni u definisanje opšteg pojma krivičnog dela.

Umišljaj i nehat u nemačkom krivičnom pravu *nisu formalno određeni kao oblici krivice*, već se, kao što je prethodno već objašnjeno, oni smatraju subjektivnom komponentom krivičnog dela, a sama krivica postoji kao odvojen pojam koji formalno nije deo opšteg pojma krivičnog dela, kao što je to inače, slučaj u našem pozitivnom krivičnom pravu. Iako krivica nije svrstana u opšti pojam krivičnog dela, te bez obzira što se umišljaj i nehat ne smatraju oblicima krivice, kao što je to slučaj u našem krivičnom pravu, nemačko krivično pravo poznaje *dva osnovna oblika krivice*: 1) *umišljajnu* – koja je pravilo i 2) *nehatnu* – koja može postojati samo onda kada se u pogledu određenih krivičnih dela, u zakonu izričito propisuje da se ono može učiniti i iz nehata.⁶

Načelo krivice postoji i ostvaruje dejstvo kako u klasičnim kontinentalno-evropskim krivičnopravnim sistemima, tako i u anglosaksonskom krivičnom pravu, bez obzira na inače, prilično velike razlike između ova dva osnovna velika („globalna“) uporednopravna krivičnopravna modela.⁷

6 Više o tome: M. Škulić, *Opšti pojam krivičnog dela u SAD – sličnosti i razlike u odnosu na srpsko krivično pravo*, tematska monografija: „Kaznena reakcija u Srbiji“, V deo, Beograd, 2015, str. 47-74.

7 Jednu od najupadljivijih razlika između ova dva osnovna velika uporednopravna modela krivičnog prava, predstavlja domašaj i dejstvo načela zakonitosti, jer iako je načelo zakonitosti, kako se to i u teoriji objašnjava, u osnovi poteklo iz novorođenih SAD, nastalih nakon revolucije koja je bila izrazito liberalnog karaktera, tako da je taj princip bio formalno sadržan u ustavim nekih država članica SAD, ono danas u Sjedinjenim Američkim Državama ispoljava bitno različiti karakter u odnosu na tradicionalno dejstvo tog principa (*nullum crimen nulla poena sine lege*), u zemljama kontinentalne Evrope.

Naime, suštinska razlika je što se krivična dela i kazne u mnogim državama koje pripadaju anglosaksonskim pravnim sistemima, gde je danas najtipičniji primer krivično pravo SAD, mogu

Savremeno krivično pravo počiva na „principu krivice“.⁸ Samo skrivljeno protivpravno delo koje je zakonom određeno kao krivično delo, jeste krivično delo. Načelno se samo tada učiniocu takvog dela mogu izricati krivične sankcije, što se u prvom redu, odnosi na kaznu. Iz samog pojma i prirode krivice, u savremenom krivičnom pravu je opšte prihvaćen princip individualne i subjektivne odgovornosti.⁹

U teoriji se ističe da princip krivice znači da se kazne koje propisuje država mogu utemeljiti jedino na konstataciji da se učiniocu može prebaciti za njegovo delo, pri čemu iz ovog principa s jedne strane, proizlazi da kazna podrazumeva postojanje krivice, tako da se onaj ko je delovao bez krivice, ne može kazniti, dok to s druge strane označava da „kazna takođe ne sme ni prekoračiti

propisivati ne samo zakonima, već i drugim izvorima prava. U stvari, u tom smislu se u anglosaksonskim državama, pre nego o načelu zakonitosti, može govoriti o „načelu pravnosti“ ili „principu propisanosti dela i kazne“. U tom smislu u SAD postoji pravilo da je pravom definisan, kako zločin, tako i kazna – „Law Defining the Crime and the Punishment“, ali se pod pravom ne podrazumeva samo zakonsko pravo, već u „stvaraoce prava“ („Lawmakers“), spadaju kako Kongres i organi državne legislature, tako i druge „javne vlasti“. To u stvari, znači da u izvore krivičnog prava SAD, spadaju samo zakoni, već i neki drugi formalni izvori prava, pa stoga, kada se u anglosaksonskim državama, pa naravno i u SAD, govori o krivičnom pravu, tada se po pravilu, ne misli samo na zakonsko krivično pravo, već na krivično pravo sadržano i u drugim izvorima prava, a što onda, poprilično odudara od ustaljenih shvatanja u kontinentalnoj Evropi. To znači da krivično pravo SAD još uvek izvire iz prilično heterogenih izvora: 1) većina krivičnopravnih odredbi je propisana zakonima (statutima) država, kao i zakonima (statutima) koji se donose na saveznom nivou; 2) krivično pravo je delom sadržano u trgovinskoj, sanitarnoj, zdravstvenoj, finansijskoj i poreskoj regulativi, koje se usvaja kako na saveznom, tako i na nivou država, odnosno regulatornih agencija; 3) jedan deo krivičnog prava izvire i neposredno iz Ustava SAD; te 4) krivično pravo se danas u retkim prilikama u nekim od država SAD stvara i kao common law, što je inače, po uzoru na takvo pravo Engleske, bio prvi i najraniji izvor krivičnog prava u SAD, a svodi se na svojevršno običajno pravo, odnosno obuhvata pravo i inkriminacije koje svojim odlukama stvaraju same sudije (judge-made crimes). Tako su na primer, u državi Masačusets (Massachusetts) u SAD, „common law“ krivična dela (zločini), kažnjivi čak i kada nikada nisu propisani statutom.“. Više o tome: T.J.Gardner and V.Mainan, *Criminal Law – Principles, Cases and Readings*, „West Publishing Company“, St. Paul, New York, Los Angeles, San Francisko, 1980, str. 30 i str. 31 i J.R.Nolan, *Massachusetts Practice – Criminal Law*, „West Publishing CO“, St. Paul, Minn., 1976, str. 2.

8 Ova konstatacija ipak, u prvom redu važi za kontinentalnu Evropu i klasično evropsko krivično pravo, a nešto je drugačije u anglosaksonskom pravnom svetu. Tako na primer, kako to ističe autor koji se citira u narednoj fusnoti H.H.Jescheck, (str. 24), krivično pravo SAD po pravilu, zahteva postojanje umišljaja ili nehata za postojanje krivičnog dela, ali poznaje takođe i slučajeve postojanja objektivne odgovornosti, koji se svode na kažnjivost i bez krivice (strict liability), što se detaljnije objašnjava u daljem tekstu.

9 Z. Stojanović, *Međunarodno krivično pravo*, deveto dopunjeno izdanje, Pravna knjiga, Beograd, 2016, str. 24.

meru krivice,¹⁰ što u stvari, znači da kazna mora biti „pravična“, odnosno srazmerna na odgovarajući način, tako da po vrsti i meri odgovara stepenu krivice.

Postojanje obeležja krivičnog dela utvrđenih zakonom, kao i protivpravnosti, mora biti skopčano i sa postojanjem skrivljenosti, da bi se za takvo delo učinilac mogao smatrati odgovornim, što „kako se to uglavnom objašnjava“, znači da se učiniocu za njegovo delo može „prebaciti“ ili „prigovoriti“, a „pretpostavke za to su da je on sposoban da snosi krivicu, te da ne postoje okolnosti koje bi predstavljale „izvinjavajuće osnove“, kao što su to na primer, neotklonjiva pravna zabluda ili izvinjavajuća krajnja nužda“.¹¹

U teoriji se ističe da „razlika između nepostojanja protivpravnosti i nedostajuće krivice, tj. između osnova koji opravdavaju delo koje bi inače (da nema takvih osnova), bilo krivično i onih koji delo čine neskrivljenim, leži u tome, da je ponašanje koje nije protivpravno od strane zakonodavca priznato kao zakonito i dozvoljeno, te ga kao takvog može preduzeti bilo ko, dok ponašanje koje se smatra neskrivljenim, nije kao takvo odobreno i stoga ostaje nedozvoljeno i zabranjeno“.¹²

2. Osnovni koncept krivičnog dela i krivice/krivične odgovornosti u krivičnom pravu SAD

U anglosaksonskom pravu uopšte, čiji su danas dominantni predstavnik Sjedinjene Američke Države, bez obzira što je inače Velika Britanija „kolevka“ tog velikog pravnog sistema,¹³ je u istorijskom smislu veoma rano formulisan koncept krivične odgovornosti.

Englesko pravo je u svom izvornom obliku (*common law*), formulisalo koncept *krivične odgovornosti*, koja postoji kada su ispunjeni potrebni uslovi koji se tiču objektivne (*actus reus*) i subjektivne komponente (*mens rea*) krivičnog dela.

10 H.H.Jescheck und T.Weigend, Lehrbuch des Strafrechts – Allgemeiner Teil, Fünfte vollstndig neuberarbeitete und erweiterte Auflage, „Duncker & Humblot“, Berlin, 1996, str. 23.

11 C.Roxin, Strafrecht – Allgemeiner Teil, Band I, Grundlagen – Der Aufbau der Verbrechenslehre, 4. vollstndig neu bearbeitete Auflage, „Verlag C.H.Beck“, München, 2006, str. 197. Ovde treba imati u vidu (uz isticanje da problematika krivice, kao i uopšte, osnova krivičnopravne dogmatike, daleko prevazilazi temu ove knjige), da nemačko krivično pravo razlikuje dve vrste krajnje nužde: 1) izvinjavajuću (der entschuldigende Notstand), koja isključuje postojanje krivice i 2) opravdavajuću (der rechtsfertige Notstand), koja isključuje postojanje protivpravnosti.

12 Ibidem.

13 Više o tome: M. Škulić, Načelo zakonitosti u krivičnom pravu, Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Beograd, broj 1/2010, Beograd, 2010, str. 66-128.

Bazičnim principom američkog krivičnog pravnog sistema se tako smatra učenje o tome da je svako krivično delo komponovano od dva elementa; *kriminalnog akta (criminal act)* i *kriminalne namere (criminal intent)*¹⁴, tako da nijedan od ova dva elementa, nije sam po sebi dovoljan da konstituiše krivično delo.¹⁵

Određena radnja, „Act” ili *actus reus*, uključuje u sebe neko protivpravno činjenje, ili propuštanje određene radnje u pogledu čijeg vršenja je postojala konkretna dužnost (ustanovljena zakonom, ugovorom ili specijalnim odnosom, poput moralne dužnosti i sl.), te je potrebno da između tog akta i posledice postoji kauzalna veza, dok se psihološki element (*mens rea*) po pravilu poistovećuje sa određenom kriminalnom namerom (*criminal intent*), a što se najčešće smatra jednom vrstom preduslova da se krivica u psihološkom smislu pripiše učinioocu (*guilty mind*), mada ona obuhvata i slučajeve nehata za koje se odgovara (*criminal negligence*).¹⁶

Termin *actus reus* se u anglosaksonskom krivičnom pravu objašnjava kao „guilty act” i upućuje na zabranjenu radnju po sebi,¹⁷ čime se krivičnim pravom obuhvata delo u fizičkom smislu, kao određena radnja ili propuštanje (kada je propuštanje protivno zakonu), dok *mens rea* upućuje da je učinilac sa namerom odnosno umišljajno preduzeo svoj akt, ali što takođe uključuje i postojanje određenih „kriminalnih saznanja”, te u određenim slučajevima, ispoljavanje grubog nemara, nehata ili ostvarivanje određenog cilja, s tim da se osoba po pravilu ne može osuditi za krivično delo, ukoliko se ne dokaže da je radnju preduzela svesno, sa saznanjem, ili voljom.¹⁸

14 Namera ovde u stvari, pretežno označava oblik krivice, koji se inače, u našem krivičnom pravu, a slično je i u većini drugih evropskih krivičnih prava, označava kao umišljaj. Tako se na primer u nemačkom krivičnom pravu, razlikuju kao posebni, mada naravno, usko povezani krivičnopravni pojmovi – umišljaj (Vorsatz) i namera (Absicht). Inače, namera se u nemačkom krivičnom pravu teorijski pretežno označava kao posebna vrsta umišljaja, odnosno najteža forma umišljaja, ili „umišljaj prvog stepena“. Neki autori razlikuju i nameru koja je oblik umišljaja (Absicht) i „specijalnu“ nameru koju označavaju kao posebnu nameru (besondere Absicht), a koja je imanentna pojedinim krivičnim delima (element njihovog „subjektivnog bića“), poput namere da se oduzeta stvar protivpravno prisvoji, kada je reč o krađi. Više o tome: J.Wessels und W.Beulke, Strafrecht – Allgemeiner Teil – Die Straftat und Ihr Aufbau, „C.F.Müller Verlag“, Heidelberg, 2003, str. 77-78. Suprotno ovoj kontinentalno-evropskoj tradiciji, neke evropske države u relativno novije vreme u svojim krivičnim zakonima poistovećuju nameru sa umišljajem, kao što je to slučaj sa važećim „kaznenim“ zakonodavstvom Hrvatske. Više o razlikovanju namere i umišljaja u srpskom krivičnom pravu: V. Bajović, O činjenicama i istini u krivičnom postupku, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2015., str. 40-46,

15 E.Eldefonso and A.R.Coffey, Criminal Law – History, Philosophy, Enforcement, „Harper & Row Publishers“, New York, 1981, str. 38.

16 Ibid., str. 39-41.

17 Zabranjenost radnje predstavlja samo drugi izraz za njenu protivpravnost.

18 J.P.Senna & L.G.Siegel, Criminal Justice, Eight Edition, „West/Wadsworth – An International Thomson Publishing Company“, Belmont, 1999, str. 117-118.

U tzv. „Common law” krivičnopravnom sistemu, koje se inače, smatra više procesno orijentisanom, se svako krivično delo sastoji iz dve komponente: s jedne strane, to su sve okolnosti na kojima se zasniva krivičnopravna odgovornost, a te okolnosti predstavljaju spoljašnje osobine kod svakog krivičnog dela („actus reus”) ili potiču iz unutrašnje strane („mens rea”); s druge strane, postoji pojam tzv. „odbrana” (*defences*), koji obuhvata sve osnove isključenja krivične odgovornosti i pri tom je takođe povezan sa određenim procesnim preprekama za krivično gonjenje, kao što je to na primer, zastarelost, tako da krivično delo postoji samo ako ne egzistira neki od tih isključujućih osnova.¹⁹

Klasična definicija krivičnog dela (zločina se) u američkoj i uopšte anglosaksonskoj koncepciji svodi na objektivistički pristup, tako da se kao osnovni element navodi radnja, dakle *actus reus* (u svoja dva modaliteta), uz označavanje da je potrebno da ne postoje osnovi isključenja protivpravnosti (tzv. odbrane ili opravdanja), te se deli na dve osnovne vrste, s obzirom na težinu. Prema ovakvom shvatanju; „zločin je namerna radnja ili njeno propuštanje, kojom se krši krivično pravo (zakonsko ili ono sadržano u sudskim precedentima), učinjenja bez postojanja određenih osnova isključenja protivpravnosti (odbrane – *defences*) ili bez opravdavajućih razloga (*justification*) i koje je sankcionisano od strane države kao krivično delo ili prekršaj.”²⁰ U okviru ove definicije se *mens rea* manje upadljivo označava, ali je taj psihološki element ipak sadržan u određivanju da radnja izvršenja mora biti preduzeta namerno, što se u stvari svodi na „skriviljeno” činjenje ili nečinjenje, uz prouzrokovanje određene relevantne posledice, a što uključuje i slučajeve određenih formi nehata, zavisno od vrste krivičnog dela.

U odnosu na krivično delo, odnosno delo koje bi inače (da nema tih osnova), bilo krivično delo mogu se ispoljiti određeni osnovi koji isključuju njegovu postojanje. Ti osnovi se nazivaju „odbrane“ (*defences*) i postoje u nekoliko oblika,²¹ teorijski podeljenih prema određenim kategorijama:²²

19 H. Satzger, Internationales und Europisches Strafrecht, Nomos, Baden-Baden, 2005, str. 177.

20 S.T.Reid, Crime and Criminology, Ninth Edition, „Mc Graw Hill“, Boston, 2000, str. 6.

21 Sa stanovišta uobičajene krivičnopravne dogmatike u evropskom kontinentalnom krivičnom pravu, kao i u odnosu na krivično zakonodavstvo Srbije, koncepcija odbrana iz krivičnog prava SAD, kao i uopšte u anglosaksonskom krivičnom pravu je prilično nesistematska, čak i pomalo haotična, jer se ne samo zborno govori o čitavom nizu bitno različitih materijalnih krivičnopravnih osnova koji imaju značaj da isključuju postojanje krivičnog dela, već se tu navode i neki razlozi koji predstavljaju ili tipične smetnje za krivično gonjenje, kao što je dejstvo imuniteta, delovanje načela ne bis in idem i zastarelost krivičnog gonjenja, ili se radi o dokaznoj problematici, bilo da je u pitanju značaj alibija, bilo da se radi o pravno nevaljanim dokazima, odnosno protivpravnim radnjama koje su delovale kao prethodni uslov u odnosu na činjenje krivičnog dela.

22 M. Škulić, Neuračunljivost i intoksikacija u krivičnom pravu SAD – sličnosti i razlike sa neuračunljivošću i skriviljenom neuračunljivošću u srpskom krivičnom pravu, „NBP – nauka, bezbednost policija – žurnal za kriminalistiku i pravo“, Kriminalističko-policijska akademija, broj 2/2015, Beograd, 2015, str. 1-25.

1) odbrane zasnovane na nedostatku kapaciteta da se učini krivično delo, gde spadaju: a) dečiji uzrast (*infancy*), b) intoksikacija, pri čemu se razlikuju dobrovoljna intoksikacija, kada se postupa. Slično kao što je to kod nas slučaj sa institutom skrivljene neuračunljivosti (*actiones libere in causa*), te neskrivljena intoksikacija koja ima značaj koji je sličan, odnosno identičan neuračunljivosti; v) neuračunljivost učinioaca u vreme izvršenja krivičnog dela (*insanity*);

2) odbrane koje isključuju krivicu za delo (izvinjavaju ga) ili opravdavaju činjenje takvog dela koje bi inače bilo krivično, gde spadaju: a) prinuda, b) krajnja nužda, v) pristanak povređenog,²³ g) pravna zabluda u nekim slučajevima,²⁴ d) stvarna zabluda pod određenim okolnostima, đ) postojanje alibija okrivljenog;

3) odbrane koje opravdavaju upotrebu sile, gde spadaju: a) samoodbrana, b) odbrana drugih lica, v) odbrana određenih materijalnih vrednosti, odnosno dobara, gde se posebno ističu – odbrana kuće, odnosno „doma“, te odbrana imovine; 4) odbrane zasnovane na ustavnim ili zakonskim propisima, gde spadaju: a) ustavni imunitet koji poseduju određena lica, b) druge forme imuniteta, v) delovanje načela *ne bis in idem*, te g) zastarelost krivičnog dela;

4) odbrane zasnovane na prethodnom nelegalnom delovanju nadležnih organa, gde spadaju: a) zabranjeno provociranje na krivično delo i b) krivično gonjenje zasnovano na nekom diskriminatorском kriterijumu u odnosu na okrivljenog.²⁵

Neke od „odbrana“ u krivičnom pravu SAD, kao osnova isključenja krivičnog dela/krivične odgovornosti, isključuju postojanje krivice, a one se po izuzetku ne prihvataju, kada se radi o krivičnim delima u pogledu kojih deluje koncept objektivne odgovornosti, što praktično i predstavlja suštinu delovanja tog koncepta.

3. Subjektivni element krivičnog dela – *mens rea* i princip krivice u krivičnom pravu SAD

Kao što je to objašnjeno i u prethodnom tekstu, još je u klasičnom *common law* krivičnopravnom sistemu engleskog prava,²⁶ od kojeg izvorno i potiče krivično pravo SAD, ustanovljen *princip krivice* čija je suština u zahtevu da

23 Više o pristanku povređenog u našem krivičnom pravu: M. Đorđević, Krivičnopravni značaj pristanka povređenog, Pravni život, broj 4/1963, Beograd, 1963, str. 3-7.

24 U SAD se primarno insistira na principu *ignorantio legis non excusat* („ignorance of the law is no excuse“), a samo se u veoma limitiranim slučajevima (što je u praksi izuzetno retko), neskrivljenoj pravnoj zabludi, odnosno pravnoj zabludi iz opravdanih razloga, pridaje značaj osnova koji isključuje postojanje krivičnog dela.

25 Više o tome: J.M.Scheb and J.M.I.Scheb, Criminal Law and Procedure, Fourth Edition, „Wadsworth & Thomson Learning“, Belmont, 2002, str. 336-366.

26 Uporedi: I. Đokić, Umišljaj u engleskom krivičnom pravu, Pravni život, broj 9/2014, Beograd, 2014, str. 264-265.

krivično delo osim svoje objektivne komponente koja predstavlja njegov *actus reus*, ima i odgovarajući subjektivni element – *mens rea* („guilty mind“), što podrazumeva da „nema krivičnog dela bez kriminalne namere“,²⁷ pri čemu je klasičan *common law* pristup podrazumevao dve vrste kriminalne namere: 1) opšta (*General intent*) i specifična (*Specific intent*).²⁸

Opšta namera podrazumeva preduzimanje određene radnje, bez uslovljavanja da se njome svakako mora postići određeni cilj, odnosno da ona mora biti svrsishodna. Specifična namera obrnuto, podrazumeva da se radnja vrši baš radi ostvarenja određenog cilja koji je krivičnopravno relevantan.

Common law sistem u krivičnom pravu SAD je vremenom razvio određene klasifikacije *mens rea* elementa, odnosno „kriminalne namere“ u sudskoj praksi, ali su postojale izuzetno velike razlike od suda do suda, odnosno od države do države, te je postojala jedna suviše velika skala brojnih subjektivnih elemenata, odnosno određenih „atributa“ uz konkretnu radnju koja je *actus reus* krivičnog dela poput: deliktno, zlovoljno, umišljajno, bezobzirno, nemarno, nehatno, predumišljajno, sa kažnjivim nehatom, sa velikom nemarom itd.²⁹

Većina država SAD je vremenom prihvatila definicije iz Modela Krivičnog zakonika,³⁰ koji poznaje četiri vrste kriminalne namere, odnosno oblika krivice:³¹

Namerno (*Intentionally/Purposefully*) – učinilac namerno preduzima radnju da bi njome ostvario određeni cilj ili vrši radnju koja je propisana kao radnja izvršenja krivičnog dela, kada je osnovna ili jedina svrha takve radnje da prouzrokuje određeni rezultat ili da učinilac bude uključen u takvu radnju.³²

27 Namera u ovom smislu ima drugačije značenje, nego u drugim situacijama i u samom američkom krivičnom pravu, odnosno engleskom jeziku, kada je namera opozit od slučaja ili nehata, nebrizljivosti itd., ili kada je kao u našem krivičnom pravu, namera jedan dodatni subjektivni element nekih krivičnih dela, koja ona pojačava ili precizira i dodatno ciljno usmerava direktni umišljaj sa kojim se inače, takva krivična dela jedino mogu učiniti, poput krađe (namera pribavljanja protivpravne imovinske koristi prisvajanjem oduzete stvari) ili genocida (tzv. uništavačka, destruktivna namera u odnosu na određenu grupu) i sl.

28 J.M. Sheb and J.M. Sheb, op. cit. str. 81.

29 Ibid., str. 83-84.

30 Model Penal Code (MPC), § 2.02(2).

31 Na primer, Krivični zakonik Alabame (Alabama Criminal Code § 13A-2-2).

32 Inače, namera se u nekim zakonodavstvima potpuno poistovećuje sa umišljajem, a slično je i u krivičnom pravu SAD, gde se primarno radi o (pred)umišljaju, poput ubistva prvog stepena.

Drugačije je u nekim kontinentalno-evropskim zakonodavstvima, Tako se u nemačkoj teoriji namera najčešće smatra najvišim stepenom umišljaja (umišljaj prvog stepena), ili posebnom vrstom umišljaja, a kod nas je ona imanentna određenim krivičnim delima, kao poseban subjektivni element, koji podrazumeva da kao oblik krivice mora postojati direktan umišljaj, koji se pri tom, takvim zahtevom da se krivično delo čini u određenoj nameri, još dodatno ciljno usmerava i pojačava, pre svega, u odnosu na njegovu voljnu (voluntativnu) komponentu. Uvek kada se

Svesno (*Knowingly*) – učinilac deluje na ovaj način (sa znanjem), kada je svestan prirode svoje radnje, kao i drugih okolnosti koje postoje, kao i kada je gotovo izvesno da će njegovo ponašanje dovesti do posledice, ili je svestan da velikom verovatnoćom da je njegovo ponašanje zabranjeno odnosno svestan je sa velikom verovatnoćom da postoje bitne okolnosti u odnosu na njegovo zabranjeno ponašanje.

Bezobzirno/nesmotreno (*Recklessly*) – učinilac svesno zanemaruje znatan i neopravdan rizik da će njegovo ponašanje koje je zabranjeno prouzrokovati određenu posledicu.

Kriminalno (nehatno) nemarno (*Negligently*) – učinilac deluje suprotno onome što se očekuje od „razumnog“ čoveka, koji nije bio svestan, iako je trebalo/mogao da bude svestan suštinskog neopravdanog rizika svog ponašanja kao i njegove zabranjene prirode.

4. Objektivna odgovornost u krivičnom pravu SAD kao izuzetak od načela krivice

Poseban oblik odgovornosti u krivičnom pravu SAD je *objektivna odgovornost*,³³ kada je dovoljna određena radnja učinioca sama po sebi, odnosno dovoljno je da postoji *actus reus*, a sasvim je irelevantan subjektivan odnos učinioca prema radnji kojom vrši krivično delo. Ovde se u stvari, uopšte ne zahteva dokazivanje postojanja *mens rea* elementa, što je krupan izuzetak u odnosu na princip krivice.

Koncept objektivne odgovornosti se u SAD primarno odnosi na civilno-pravne delikte, odnosno tiče se pre svega, obligacionog prava i naknade štete, ali ima svoju limitiranu primenu i u krivičnom pravu, najčešće kada se radi o nekim krivičnim delima koja su u isto vreme i građanskopravnog karaktera, ili su kazneni delikti, koji su prekršaji sa stanovišta srpskog zakonodavstva, poput prekoračenja brzine motornim vozilom u saobraćaju.

krivično delo čini u određenoj nameri, to po definiciji naglašava subjektivnu komponentu krivičnog dela, odnosno krivicu, što je potpuno suprotno, određenim relativno retkim primerima „objektivizacije“ odgovornosti za krivično delo. Više o tome: J. Čirić, *Objektivna odgovornost u krivičnom pravu*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2008, str. 11-12.

33 Ponekad se kod nas termin iz američkog krivičnog prava – strict liability, prevodi sasvim bukvalno, odnosno pogrešno kao „striktna“ ili čak „stroga“ odgovornost, što je u stvari pogrešan prevod, jer se tu suštinski radi o objektivnoj odgovornosti, tj. obliku odgovornosti za koji je dovoljna sama protivpravna radnja kao takva (određeno činjenje ili kažnjivo nečinjenje, odnosno propuštanje) i koja je naravno, propisana kao krivično delo, a uopšte nije neophodno utvrđivanje bilo kakvog subjektivnog odnosa učinioca prema takvoj radnji, što znači da ovaj mehanizam praktično isključuje *mens rea* element, te se stoga i svodi na objektivnu odgovornost.

U stvari, u SAD se koncept objektivne odgovornosti, ni ne utvrđuje faktički kao *oblik odgovornosti*, tj. sa stanovišta formalnog isključenja *mens rea* elementa, kao segmenta opšteg pojma krivičnog dela, sadržanom u opštem materijalnom krivičnom pravu, već se taj koncept vezuje za posebni deo krivičnog prava i formulisanje određenih konkretnih vrsta krivičnih dela za koja se „odgovara objektivno“, tj. u pogledu kojih je dovoljno da učinilac izvrši konkretnu radnju, a nije potrebno i da pri tom, u odnosu na tu radnju ispoljava određen i subjektivni odnos, kao što je to inače, nužno kada se radi o drugim uobičajenim vrstama delikata. Ovo se u američkoj krivičnopravnoj teoriji između ostalo, povezuje i sa jednom od opštih podela krivičnih dela na *mala in se* i *malla prohibita*.

Mala in se krivična dela su oni delikti koji se u društvu „inherentno“ ili iskonski smatraju pogrešnim ili se tretiraju kao „zlo“, poput klasičnih teških krivičnih dela, kao što su ubistva i razbojništva, silovanja ili tipičnih krivičnih dela protiv imovine, poput krađe itd, dok su *malla prohibita* ona krivična dela kod kojih je njihov „protivpravni“ karakter, odnosno njihova „pogrešnost“, nešto što je striktno propisano zakonom, a ne podrazumeva se da u pogledu takvih delikata ta ocena postoji i kod šire javnosti.

Američka krivičnopravna teorija, ona krivična dela koja se u krivičnom pravu SAD temelje na objektivnoj odgovornosti (*The Strict Liability Offenses*), generalno svrstava u najtipičnija krivična dela koja su *malla prohibita* karaktera.³⁴

U krivična dela za koja se odgovara *objektivno* spadaju u SAD uglavnom delikti „regulatornog tipa“, poput onih koji se odnose na određene prehrambene i zdravstvene standarde. Još su se raniji primeri, odnosno slučajevi iz *common law* sistema uglavnom ticali kršenja saobraćajnih propisa, kao i propisa koji se odnose na proizvodnju hrane i pića, prodaju cigareta maloletnicima i sl.

U novije vreme se i u SAD često kritikuje sistem objektivne odgovornosti za pojedina krivična dela, pri čemu postoje dve osnovne vrste kritičkog pristupa ovom problemu: načelna kritika insistira na tome da je objektivna odgovornost neprihvatljiva kao krupan izuzetak od redovnog standarda subjektivne odgovornosti za krivično delo, dok drugi kritičari smatraju da objektivna odgovornost za neke delikte može da postoji, ali da ne treba da bude deo krivičnog prava, tj. da takvi delikti treba da ostanu kažnjivi, ali da ne treba više da budu krivična dela.

S druge strane, u teoriji se čak ističe da bez obzira na kritiku koncepta objektivne odgovornosti, ona i danas za određene delikte ima smisla, što se objašnjava na sledeći način: „Jedna stvar ostaje jasna. S obzirom na rapidnu

34 J. M. Sheb and J. M. Sheb, Jr., op. cit., str. 86.

urbanizaciju, tehnološko društvo, sa porastom svesti o neophodnosti zaštite javnog zdravlja, bezbednosti i životne sredine, objektivna odgovornost za krivična dela, tj. krivična dela za koja se odgovara objektivno, će postati čak prominentnija nego do sada.³⁵

5. Zaključak

U našoj literaturi se često ispoljava nerazumevanje u odnosu na pojam i suštinu objektivne odgovornosti u krivičnom pravu SAD. Ponekad se čak i sreću pogrešni prevodi, pa i pogrešne interpretacije, izraza na engleskom u krivičnom pravu SAD (*Strict Liability*), koji se objašnjava kao „striktna odgovornost“ ili čak kao „stroga odgovornost“.

Naravno, u krivičnom pravu SAD, kao ni u drugim savremenim krivičnim pravima, ne postoji nikakva „striktna“ ili „stroga“ odgovornost. To naravno, ne odgovara suštini termina, koji se u stvari, svodi na objektivnu odgovornost, odnosno odgovornost za delikt bez obzira na nepostojanje subjektivnog (*mens rea*) elementa, koji je inače neophodan u konstrukciji opšteg pojma krivičnog dela, te predstavlja izraz načela krivice i subjektivne odgovornosti, što je pravilo u odnosu na koje je objektivna odgovornost izuzetak.

Savremeno krivično pravo se temelji na načelu krivice, koje između ostalog u svom izvornom smislu, podrazumeva i individualnu subjektivnu odgovornost za krivično delo. Određeni izuzeci koji donekle unose i neke elemente objektivne odgovornosti postoje i u savremenom krivičnom pravu, što je tipično kod nekih objektivnih uslova kažnjivosti, kao i u pogledu nekih oblika komandne odgovornosti, kada se odgovara i za nehat, pa čak i nesvesni nehat. Formalno posmatrano ni ovde se ne radi o klasičnoj (pravoj) objektivnoj odgovornosti, jer je nehat oblik krivice, ali se faktički to u osnovi u praksi može svesti na skoro objektivnu odgovornost.

Kada je reč o klasičnoj objektivnoj odgovornosti, gde učinilac odgovara čak i kada uopšte nije ispunjen subjektivni element krivičnog dela (poput *mens rea* komponente) u opštem pojmu krivičnog dela u SAD i uopšte u anglosaksonskom pravu, odnosno potpuno nezavisno od toga, ona je veoma retka u savremenom krivičnom pravu.

Tamo gde objektivna odgovornost postoji u krivičnom zakonodavstvu (poput nekih situacija u Sjedinjenim Američkim Državama), ona je striktno limitirana na neka veoma specifična krivična dela i njen se suštinski *ratio legis* temelji na određenim kriminalno-političkim razlozima, koji nalažu da se za tu

35 Ibid., str. 86-87.

vrstu delikata odgovara potpuno nezavisno od subjektivnog odnosa učinioca prema materijalnoj komponenti dela (ono što je *actus reus* komponenta u opštem pojmu krivičnog dela u SAD), zato što određene radnje po sebi ili određene posledice takvih radnji, podrazumevaju odgovarajuću „apriornu“ odgovornost, nezavisno od krivice učinioca.

Mehanizam delovanja objektivne odgovornosti se u krivičnom pravu SAD suštinski svodi na isključenje potrebe da se uopšte i dokazuje postojanje *mens rea* elementa u konkretnom slučaju, što je još jedan primer izuzetno velike veze u krivičnopravnom sistemu SAD između materijalnih krivičnopravnih instituta i dokaznih pravila, odnosno krivičnog procesnog prava.

Drugim rečima objašnjeno, konceptom objektivne odgovornosti se onemogućava određeni pravac odbrane u krivičnom postupku, jer učinilac takvog krivičnog dela, odnosno delikta u pogledu kojeg postoji objektivna odgovornost, ne može dokazivati da nije kriv za krivično delo,.

Suština koncepta objektivne odgovornosti u SAD se temelji na tome da onda kada se radi o takvoj vrsti delikta u odnosu na koji deluje takav koncept, učinilac ne može tvrditi da u pogledu svoje radnje ili posledice koja je nastupila usled njegove radnje, nije ispoljio odgovarajući (inače u pogledu većine krivičnih dela neophodan), subjektivni element, tj. ono što inače predstavlja sadržinu *mens rea* komponente u opštem pojmu krivičnog dela u Sjedinjenim Američkim Državama.

U krajnjoj liniji krivičnopravni koncept objektivne odgovornosti u SAD je veoma sličan objektivnoj odgovornosti koja postoji i u srpskom pravnom sistemu, a slično je u većini drugih kontinentalno-evropskih država, ali naravno, ne u krivičnom pravu, već u jednom segmentu građanskog prava, tj. u obligacionom pravu, kada se na takav način rešava problem naknade štete koja je nastala usled opasne stvari ili neke opasne delatnosti.

6. Literatura

- Bajović, V., O činjenicama i istini u krivičnom postupku, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2015.
- Vuković, I., Krivična dela nepravog nečinjenja, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013.
- Wessels J. und Beulke, W., Strafrecht – Allgemeiner Teil – Die Straftat und Ihr Aufbau, C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2003.
- Gardner T.J. and Mainan, V., Criminal Law – Principles, Cases and Readings, West Publishing Company, St. Paul, New York, Los Angeles, San Francisco, 1980.

- Đokić, I., Umišljaj u engleskom krivičnom pravu, Pravni život, broj 9/2014, Beograd, 2014.
- Đorđević, M. Osnovni problemi krivične odgovornosti, zbornik Udruženja za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije, savetovanje na Zlatiboru, 23-25. septembra 1999, Beograd, 1999.
- Đorđević, M., Krivičnopravni značaj pristanka povrednog, Pravni život, broj 4/1963, Beograd, 1963.
- Eldefonso E. and Coffey, A.R. Criminal Law – History, Philosophy, Enforcement, Harper & Row Publishers, New York, 1981.
- Nolan, J. R. Massachusetts Practice – Criminal Law, West Publishing CO, St. Paul, Minn., 1976.
- Jescheck H. H. und Weigend, T., Lehrbuch des Strafrechts – Allgemeiner Teil, Fünfte vollstndig neuberarbeitete und erweiterte Auflage, Duncker & Humblot, Berlin, 1996.
- Reid, S. T., Crime and Criminology, Ninth Edition, Mc Graw Hill, Boston, 2000.
- Roxin, C., Strafrecht – Allgemeiner Teil, Band I, Grundlagen – Der Aufbau der Verbrechenslehre, 4. vollstndig neu bearbeitete Auflage, Verlag C.H.Beck, München, 2006.
- Satzger, H, Internationales und Europisches Strafrecht, Nomos, Baden-Baden, 2005.
- Senna, J. P. & Siegel, L.G, Criminal Justice, Eight Edition, West/Wadsworth – An International Thomson Publishing Company, Belmont, 1999.
- Scheb, J. M. and Scheb, J. M. I, Criminal Law and Procedure, Fourth Edition, Wadsworth & Thomson Learning, Belmont, 2002.
- Stojanović, Z., Komentar Krivičnog zakonika, Službeni glasnik, Beograd, 2012.
- Stojanović, Z., Krivično pravo – opšti deo, 23. izdanje, Pravna knjiga, Beograd, 2016.
- Stojanović, Z., Međunarodno krivično pravo, deveto dopunjeno izdanje, Pravna knjiga, Beograd, 2016.
- Ćirić, J, Objektivna odgovornost u krivičnom pravu, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2008.
- Škulić, M., Načelo zakonitosti u krivičnom pravu, Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Beograd, broj 1/2010, Beograd, 2010.
- Škulić, M, Opšti pojam krivičnog dela u SAD – sličnosti i razlike u odnosu na srpsko krivično pravo, tematska monografija: Kaznena reakcija u Srbiji, V deo, Beograd, 2015.

- Škulić, M., Neuračunljivost i intoksikacija u krivičnom pravu SAD – sličnosti i razlike sa neuračunljivošću i skrivljenom neuračunljivošću u srpskom krivičnom pravu, NBP – nauka, bezbednost policija – žurnal za kriminalistiku i pravo, „Kriminalističko-policijska akademija“, broj 2/2015, Beograd, 2015.

*

*

*

Dr Milan Škulić
Professor at the Faculty of Law
University of Belgrade

STRICT LIABILITY IN THE CRIMINAL LAW OF THE UNITED STATES OF AMERICA

In the paper is analyzed the concept of strict liability in criminal law of the United States, which applies in respect of certain very limited range of crimes and represent an exception to the principle of guilt and individual subjective responsibility as a rule in criminal law of the United States.

The author explains the basic elements of the general concept of a criminal offense in the United States - an objective component (*actus reus*) and subjective component (*mens rea*) and the general concept of crime associated with the concept of strict liability for a criminal offense in certain cases.

The subjective component of the general concept of the criminal offense is an expression of the principle of guilt in the criminal law of the United States, and in relation to it there are some exceptions when contrary to the general rule on the subjective nature of responsibilities for criminal offense. For some specific types of criminal offences is established strict liability.

The author concludes that in our literature there are often a lack of understanding in relation to the concept of strict liability in criminal law of the United States, and sometimes there are even erroneous translations and erro-

neous interpretations too of that term in English language of the criminal law of the United States, which explains wrong. This certainly does not correspond substantially term, which comes down to strict liability, i.e. means the absence of subjective (mens rea) elements, which is otherwise necessary in the construction of the general concept of the criminal offense, and it is an exception of the general principle of subjective guilt and responsibility, what is the rule.

Keywords: Comparative Law, Criminal Law, Criminal Offence, mens rea, responsibility, Strict Liability.